

The smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances, their precursors or analogues, plants or their parts containing narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors is a breeding ground for international terrorism, a means of carrying out illegal operations with narcotic and psychotropic substances, is characterized by a high degree of organization and technical availability, international connections.

Keywords: *criminal law, responsibility for smuggling, comparative legal analysis, criminal code, customs border.*

* * *

УДК 343.97

Степанченко О.О.

кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут
МВС України. м. Кривий Ріг)

СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ ЕТНОРЕЛІГІЙНОМУ ТЕРОРИЗМУ: ДОСВІД КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Стаття присвячена проблемам формування стратегічного підходу до протидії етно-релігійному тероризму. Запропоновано кримінологічну модель відповідної стратегії, яка складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: ціннісно-орієнтаційного, функціонального та структурного. Виділено, надано опис і пояснення цілям, принципам, а також стратегічним напрямкам, заходам, тактичним задачам протидії етнорелігійному тероризму, інтеграційним зв'язкам в механізмі антитерористичної діяльності, її забезпеченню.

Ключові слова: *етнорелігійний тероризм, механізм, стратегія, протидія, цілі, принципи, напрями, заходи, задачі.*

Постановка проблеми. Динамічність і функціональна комплексність механізму протидії злочинності, тобто, власне те, що формує в діяльності розрізаних суб'єктів елементи цілісного механізму, досягається в результаті оперування стратегічним підходом в його організації. Немає потреби в детальній аргументації цієї загалом відомої тези. Водночас не зайвим буде зробити акцент на тому, що запуск чи-то підвищення ефективності механізмів протидії етнорелігійному тероризму виявляє, відтак, залежність саме від стратегічного наповнення відповідного сегменту кримінально-превентивної діяльності. Звідси – стратегія протидії етнорелігійному тероризму постає як: *по-перше*, форма теоретичного осмислення механізмів цієї діяльності з від-

повідною доктринальною категоризацією, систематизацією наукового знання у взаємозв'язку внутрішньої логіки його структурування (за предметом стратегічного управління) та положень загальної теорії протидії злочинності; *по-друге*, науково обґрунтований, керований фактор організації протидії етнорелігійному тероризму, система орієнтирів, «дорожня карта» здійснення цієї діяльності; *по-третє*, загальний формат (аксіологічний, телеологічний) активізації та підтримання належної функціональності інтеграційних зв'язків між всіма елементами механізму протидії етнорелігійному тероризму.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Наукові засади розробки кримінологічних стратегій в різний час потрапляли до фокусу наукової уваги Г. А. Аванесова, О. М. Бандурки, С. В. Бородіна, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, А. Ф. Зелінського, А. П. Закалюка, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвинова, О. О. Юхна та інших вчених. Багатим є й доробок у сфері дослідження проблем протидії тероризму, в тому числі крізь призму стратегічного підходу. Широковідомими є праці В. Ф. Антипенка, А. В. Арістової, В. О. Глушкова, Н. А. Зелінської, П. О. Кабанова, Є. П. Кожушка, В. А. Ліпкана, Ю. В. Орлова, П. Уілкінсон, О. М. Хлестова, Д. А. Шестакова та інших науковців. Разом з тим слід визнати, що стратегічні засади протидії етнорелігійному тероризму сьогодні практично не розроблені, що й зумовлює *актуальність теми* цієї статті.

Мета статті – сформувати теоретичну модель стратегії протидії етнорелігійному тероризму, описати і пояснити її складові.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з загальнотеоретичних положень про стратегічне управління, а також про зміст, структуру, призначення кримінологічних стратегій можемо запропонувати таку модель загальної стратегії (далі – Стратегії) протидії етнорелігійному тероризму, що включатиме три взаємопов'язані компоненти.

І. Ціннісно-орієнтаційний компонент Стратегії – телеолого-аксіологічна основа кримінологічного-стратегічного мислення і відповідної діяльності. Цей компонент визначає параметри і спосіб бачення, сприйняття етнорелігійного тероризму і як наукової проблематики, і як реальної кримінальної загрози, феномену. Тому він має передусім методологічне значення, що виражається у наскрізному для всієї Стратегії впливі, відображенні загальних ціннісних та цільових настанов у кожному її елементі. З огляду на це варто виділити такі *стратегічні цілі* протидії етнорелігійному тероризму.

І. Утвердження гуманістичної домінанти у всіх сферах суспільних відносин. У формуванні Стратегії ми виходимо з того, що людина є беззаперечним і безумовним центром тяжіння всіх без виключення інтересів, що у сфері публічного адміністрування, яких би організаційно-правових форм останнє не набувало. У Віденській декларації 1993 року вказується: «Усі права людини випливають з гідності та цінностей, властивих людській особистості» (*курсив наш* – О. С.) [1]. І ця теза, зрозуміло, не є новою ані у політичному, ані в теоретичному плані. Але ж, за слушним зауваженням

А. С. Гальчинського, «нова епоха лібералізму, яка у наші дні лише формує свої начала, – це водночас епоха відродження високих ідеалів гуманізму. Людство повертається до повномасштабного втілення цих ідеалів, мусить повертатися. Альтернативи щодо іншої моделі розвитку сьогодні просто не існує» [2, с. 25]. В цьому сенсі кримінологічна наука має бути вмонтована у загальний процес розвитку політекономічного знання, у певному розумінні – обслуговувати та стимулювати його, забезпечуючи сигнальну функцію (у но-офсеричному розумінні загальнолюдського знання) та практичний вимір безпеки розроблених і втілюваних концептів з метою зниження криміногенності економічних, політичних та інших соціальних інститутів.

У зв'язку з цим певного коригування потребує й сама кримінологічна наука, її методологічні засади, які, вочевидь, не є цілком адекватними сучасному розумінню сутності загальноцивілізаційного, історичного процесів, в яких особливе місце відводиться саме особистості. Власне вся історія – це процес розкриття творчого потенціалу, сутнісних сил (в тому числі й деструктивної спрямованості) людської особистості. Від цього й має формуватися новітній методологічний базис кримінологічної теорії і практики. І перші кроки в цьому напрямку вже робляться: філософія екзистенціалізму, концептуалізму дедалі частіше потрапляють до об'єктиву кримінологічних досліджень (Є. С. Жигарев, О. М. Костенко, Ю. В. Орлов та ін.).

2. *Створення розгалужених механізмів гарантування та забезпечення соціально-групових автономій* найбільш широкого діапазону (політико-правових, культурних, економічних тощо), орієнтованих на усебічний розвиток вільної та відповідальної людини, розкриття її творчого конструктивного соціального потенціалу. При цьому важливо досягти балансу між інтересами автохтонних й асимілятивних культур.

3. *Припинення тенденцій маргіналізації*. Йдеться про необхідність:

а) здійснення ефективних внутрішньоструктурних перетворень на національному рівні, спрямованих на зниження кількості так званих виключених (інклюзивних) серед населення;

б) започаткування системних, розрахованих на довготривалу перспективу (до 50 років) глобальних соціокультурних, політико-правових та політекономічних трансформацій у міжнародних відносинах щодо звуження існуючого розриву (нерівності) між країнами і регіонами світу не тільки і не стільки за критеріями фінансово-економічної потужності, скільки наявності доступу до передових технологій у технічній, медичній, соціально-управлінській сферах;

в) усунення (мінімізація впливу) передумов інтенсифікації процесів маргіналізації в релігійному середовищі, перш за все – в ісламському.

4. *Втілення у життя адаптованої до антитерористичної діяльності концепції ненасильства в політичних, етнічних, релігійних відносинах*. Відомо, що насильство й ненависть породжують насильство й ненависть, формують ідеологію і акторів «політичної ненависті» (hate crimes) [3, с. 20]. Саме

тому на порядку денному стоїть питання про концептуальне завершення та впровадження у дію політекономічної, кримінологічної концепції ненасильства. В контексті цільової основи Стратегії вона (концепція) має мислитись і як специфічна субнормативна система в структурі світових релігій та націоналістичних світських ідеологій, і як технологічна парадигма, що визначає альтернативні насильницьким шляхи подолання існуючих протиріч, запобігання виникненню нових.

5. *Руйнація інституційних засад діяльності найбільших світових терористичних організацій.* До таких, зокрема, належить «Ісламська держава», «Боко-Харам», «Аль-Каїда», «Талібан», «Хезболла».

6. *Підвищення ефективності спеціально-кримінологічного запобігання етнорелігійним терактам.* Вказана мета виявляє себе у фокусі ефективної обструкції видових детермінант етнорелігійного тероризму. У загальному вигляді відповідна діяльність має бути спрямована на: а) ускладнення втягнення нових людей до терористичної діяльності; б) ускладнення можливості отримання фінансових ресурсів терористичними організаціями, а також придбання необхідних для етнорелігійних терактів знарядь і засобів; в) ускладнення можливостей безпосереднього вчинення терактів; г) підвищення ризику викриття терористичної діяльності (в тому числі й пособництва, фінансування тощо), невігідності останньої; г) посткримінальна превенція.

Основними принципами протидії етнорелігійному тероризму є: гуманізм; належна правова основа; повага до суверенітету й територіальної цілісності; не втручання у внутрішні справи держав, визнаних ООН; застосування сили є крайнім заходом реагування на терористичні загрози; автогенез, що означає адаптивність програмного забезпечення Стратегії у відповідності до змінюваних умов її реалізації; - належне організаційне, інформаційне, кадрове, політичне, фінансове забезпечення.

II. Функціональний компонент Стратегії визначає основні напрями та заходи стратегічного кримінологічного впливу як на детермінаційний комплекс етнорелігійного тероризму, так і на існуючі кримінально-превентивні механізми.

Серед стратегічних напрямів та заходів антитерористичної діяльності можливо виділити такі:

1) *деструкція культурно-психологічних, ідеологічних факторів етнорелігійного тероризму.* Цей напрям охоплює такі групи заходів:

- *зниження насиченості дискурсів агресивно-насильницькими атитюдями.* Мова йде про фундаментальне переосмислення та поступове перетворення дискурсивних елементів всього соціокультурного контексту. *Тактичними задачами* на цьому шляху є: а) кримінологічний аналіз етноідеологічних, релігійних, політичних дискурсів як сфери відтворення культурно-психологічних детермінант етнорелігійного тероризму; б) дослідження, удосконалення існуючих, а також розробка новітніх механізмів їх нейтралізації, відповідної правової основи на міжнародному та національному рівнях; в) залучення громадськості до протидії поширенню атитюдів агре-

сії, ворожості у мережах соціальної комунікації;

- *створення ефективних систем ранньої профілактики поширення деструктивних етнополітичних та релігійних (квазірелігійних) ідеологій.* Це вимагає поступового виконання таких тактичних задач: а) глибоке наукове обґрунтування критики радикальних етнополітичних, релігійних (квазірелігійних) ідеологій; б) визначення груп цільового впливу, адаптація результатів наукових досліджень під їх вікові, національні, світоглядні, інтелектуальні особливості; в) формування системи підготовки операторів просвітницьких заходів; г) організація та забезпечення їх діяльності; г) розробка впровадження відповідної інформації в освітні програми навчальних закладів; д) створення та впровадження в діяльність правоохоронних органів апаратного й програмного забезпечення для моніторингу мережевого поширення інформації етнополітичного та/або релігійного радикального толку, здатної спонукати до терористичної активності;

- *релігійна демаргіналізація*, зокрема, шляхом часткової деритуалізації окремих релігій (зокрема, ісламу) як умова легітимізації не залучених до культових інституційних практик прошарків населення. *Тактичні задачі* на цьому шляху такі: а) ініціювання всесвітньої асамблеї церков, налагодження діалогу між конфесіями, обґрунтування необхідності помірної лібералізації догматизму там, де це можливо, зокрема в ісламі; б) вивчення й формалізація ознак релігійно маргіналізованих соціальних груп, розробка альтернативних механізмів їх реінтеграції до відповідної світоглядної інституційної системи, сприяння налагодженню та розширенню в них корисних соціальних зв'язків.

2) *послаблення дії соціально-економічних факторів* етнорелігійного тероризму. Цей напрям є комплексним, знаходиться у площині як економічних заходів стабілізації, вирівнювання, так і інформаційних, психологічних, освітніх;

3) *мінімізація організаційно-управлінських та правових факторів* етнорелігійного тероризму є вельми широким напрямом кримінально-превентивної діяльності, що охоплює такі групи заходів:

- *науково-дослідні заходи* – організація науково-дослідної роботи на міждисциплінарній основі, у синтезі сходознавчої, релігієзнавчої, культурологічної, кримінологічної галузі знань. *Тактичні задачі*: а) у структурі ООН утворення міжнародного науково-дослідного інституту вивчення проблем тероризму з відповідною секцією з етнорелігійного тероризму; б) формування банку кримінологічної інформації з проблем тероризму; в) налагодження міжнародного співробітництва з національними суб'єктами науково-дослідної діяльності; г) забезпечення належного фінансування, управління загалом;

- *міграційні заходи* щодо удосконалення міграційної політики країн. *Тактичні задачі*: а) оптимізація організаційно-правових механізмів бік запобігання потрапляння до держав (зокрема, європейського континенту) нелегальних мігрантів з країн Близького Сходу та Африки, що мають за мету здійснювати терористичну діяльність; б) всемірне сприяння асиміляції легальним мігрантам (в т.ч. біженцям);

- *контрольно-безпекові заходи*. Йдеться про розбудову системи багаторівневого та багатоступеневого контролю за обігом небезпечних речовин і матеріалів: радіоактивних, біологічних, вибухових. *Тактичні задачі*: а) налагодження централізованих систем обліку таких речовин; б) створення спеціалізованих органів контролю за їх обігом, налагодження взаємодії між ними, координація їх діяльності;

- *спеціально-тактичні заходи*, реалізація яких повинна виходити з таких *тактичних задач*: а) подальший розвиток та налагодження взаємодії між силами спеціальних (антитерористичних) операцій різних країн; б) обмін досвідом між ними; в) впровадження новітніх інформаційних, технологічних, технічних розробок у їх діяльність; г) розвиток можливостей розвідувальних підрозділів (в т.ч. й зовнішньо-розвідувальних служб) щодо вчасного отримання оперативної інформації (з подальшим реагуванням) про створення етнорелігійних терористичних груп, організацій, поширення ідеологічних матеріалів, вербування членів, планування та здійснення терактів тощо;

- *фінансові заходи*, подальше розгортання яких має ґрунтуватися на вирішенні таких *тактичних задач*: а) удосконалення інституту фінансової розвідки на глобальному, регіональному та національному рівнях у системній єдності; б) підвищення ефективності фінансового моніторингу, приведення національних параметрів останнього до єдиних міжнародних стандартів; в) налагодження постійного обміну інформацією між державами щодо результатів фінансового моніторингу суб'єктів міжнародної економічної діяльності;

- *медіаторські заходи* – сприяння примиренню етнічних, релігійних груп, між якими тривають конфлікти;

- *антидискримінаційні заходи*, що передбачають активну боротьбу з дискримінацією етноконфесійних меншин;

- *кримінально-юрисдикційні заходи*, спрямовані на удосконалення кримінально-правових, кримінальних процесуальних та кримінально-виконавчих засад протидії етнорелігійному тероризму. Тактичні задачі: а) розробка міжнародно-правового поняття тероризму, визначення його різновидів, в т.ч. й етнорелігійного; б) міжнародно-конвенційна вимога щодо криміналізації на національному рівні тероризму та злочинів з ознаками тероризування, а також злочинів дискримінації за етнорелігійними ознаками (етнічна, релігійна нетерпимість); в) удосконалення кримінальних процесуальних заходів і засобів реагування на етнорелігійний тероризм, запобігання, припинення терактів; г) адаптація програм ресоціалізації засуджених за етнорелігійні теракти до потреб трансформації їх ідеологічних установок вищого рівня та ін.;

- *досягнення високого ступеня активності громадськості* у справі протидії етнорелігійному тероризму;

- *віктимологічні заходи*. Першочерговими *тактичними задачами* в реалізації цих заходів мають стати: а) досягнення високого рівня інформованості потенційних жертв про заходи запобігання вчинення щодо них терористичних актів; б) впровадження засобів технічного контролю (інтелектуальних

систем відеоспостереження) за місцями масового перебування людей тощо;

4) *нейтралізація (послаблення впливу) політичних факторів* етнорелігійного тероризму передбачає комплекс таких заходів:

- *відновлювальні заходи*, що полягають у зміні поведінки «сильних» щодо «слабких», утвердження симетрії можливостей на геополітичній арені. Цілком усвідомлюючи ідеалістичність такого кроку, варто усвідомити й те, що етнорелігійний тероризм в більшості своїй є наслідком та проявом політичної асиметрії. Тож без усунення чи, принаймні, згладжування гостроти останньої, мінімізації її негативних наслідків для країн так званого «третього світу», а також окремих етноконфесійних меншин сподіватися на зниження інтенсивності й небезпечності відтворення етнорелігійного тероризму – марна справа;

- *заходи дипломатичної превенції*, що є найбільш доцільними та найменш витратними як у соціальному, так і фінансовому аспектах;

- *санкційні заходи за міжнародно-протиправну діяльність держав*, які здійснюють підтримку терористичних організацій. Такі санкції передбачають обмежувальні заходи у сферах торгівлі, освіти, військового та іншого співробітництва. *Тактичні задачі*: а) здійснення розслідування міжнародною слідчою групою та затвердження Радою Безпеки ООН переліку країн, що здійснюють підтримку терористичних організацій; б) визначення та застосування необхідного й доцільного переліку санкцій щодо кожної з них;

- *військові заходи*, реалізація яких передбачає виконання таких *тактичних задач*: а) узгоджене на рівні міжнародному рівні завершення триваючих антитерористичних операцій в Сирії, Афганістані й інших країнах; б) міжнародна підтримка урядів окремих держав, що ведуть боротьбу з терористичними організаціями в межах своїх країн; в) розробка та прийняття міжнародних конвенцій, а також протокольних документів щодо спільного програмування та реалізації військових заходів.

III. Структурний компонент Стратегії формує архітектоніку, каркас організації взаємопов'язаних функціональних елементів, забезпечуючи цілісність, системність останніх. Він передбачає багаторівневу організацію, мережеві зв'язки, в т.ч. із залученням інститутів соціальної пам'яті. Декомпозиція цієї динамічної структурної побудови дає підстави виділити такі її складові.

1. *Рівні протидії етнорелігійному тероризму*:

1) *за масштабом організації протидії* етнорелігійному тероризму (за територіальним масштабом охоплення терогенних чинників): а) глобальний (загальносвітовий); б) регіональний; в) національний, субрегіональний (регіональному в державі) рівні;

2) *за властивостями об'єкту кримінально-превентивного впливу*: а) міжнародний рівень – щодо факторів діяльності міжнародних терористичних груп та організацій; б) національний (внутрішньодержавний) рівень; в) локальний (індивідуальний) рівень – щодо поодиноких акторів, які не беруть участі у терористичних організаціях і їх діяльності;

3) *за змістом антитерористичних заходів* традиційно виділяють такі рі-

вні: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний, індивідуальний рівень;

4) *за масштабом охоплення факторів* етнорелігійного тероризму обструктивним впливом: а) макрорівень – щодо загальних факторів етнорелігійного тероризму в цілому; б) мезорівень – щодо групових та видових факторів етнорелігійного тероризму; в) мікрорівень – щодо складових терогенних ситуацій.

2. *Суб'єкти* наряду з рівнями є базовим елементом структури механізму протидії етнорелігійному тероризму у його проекції на складові Стратегії. Їх перелік – вельми широкий та є віддзеркаленням відповідних антитерористичних напрямів і заходів, реалізація яких – справа конкретних суб'єктів.

3. *Інтеграційні зв'язки* механізму протидії етнорелігійному тероризму – невід'ємна його складова, завдяки якій забезпечується цілісність та керованість системи в цілому. Серед них слід виділити такі: а) організаційно-управлінські вертикальні інтеграційні зв'язки в аспекті налагодження взаємодії та координації спільної, узгодженої діяльності; б) організаційно-управлінські горизонтальні інтеграційні зв'язки між різновідомчими, а також національними, іноземними та міжнародними суб'єктами; в) інтеграційні зв'язки між науково-дослідною та прикладною кримінологічною діяльністю антитерористичного спрямування; г) інтеграційні зв'язки гомохронності, спадковості, наступності елементів, діяльності суб'єктів; д) інтеграційні міжгалузеві зв'язки антитерористичних заходів; важливо забезпечити єдність та узгодженість застосування політичних, правових, економічних, культурно-психологічних та інших заходів, розрізнена реалізація яких може бути або надто складною (затягнутою у часі, в цілому неефективною), або неможливою взагалі (наприклад, прийняття нормативно-правового акту без політичної на те волі, або ж його реалізація без економічного обґрунтування тощо).

4. *Забезпечення* протидії етнорелігійному тероризму, яке включає в себе наукове, кадрове забезпечення, інформаційно-аналітичне, фінансове, технічне, технологічне, організаційно-правове та політичне. Кожному з них має бути приділена окрема наукова увага.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що запропонована стратегія протидії етнорелігійному тероризму має сприйматися як наскрізна для глобального, регіонального (разом – міжнародного) та національного рівнів, а тому – як синтетична модель механізму проактивної антитерористичної діяльності. Її положення є компліментарними із Глобальною контртерористичною стратегією ООН [4], спрямовані на її кримінологічну специфікацію. При цьому ми свідомі того, що деталізація його параметрів є тією науково-прикладною проблемою, яка може бути реалізована в межах серії монографічних робіт, узгоджених між собою єдиною дослідницької концепцією і композицією, що і складає пріоритетний вектор подальших досліджень.

Бібліографічні посилання

1. Віденська декларація : Конвенція, Міжнародний документ Ради Європи від 25.06.1993 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_189 (дата звернення : 25.09.2017).
2. Гальчинський А. С. Лібералізм : уроки для України К. : Либідь, 2011. 288 с.

3. Гилинский Я. И. Современный терроризм : кто виноват и что делать? *Философские науки*. 2005. № 9. С.17–23.

4. Глобальная контртеррористическая стратегия ООН. URL : <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/ru/un-global-counter-terrorism-strategy> (дата звернення : 20.09.2017).

Надійшла до редакції 08.12.2017

Stepanchenko O.O. Strategy of ethnic-religious terrorism: experience of criminological modeling. The article deals with the problems of forming a strategic approach to counteract ethnoreligious terrorism. It has proposed a criminological model of the corresponding strategy, which consists of three components: value-orientation (defines the parameters and mode of vision, perception of ethno-religious terrorism both as a scientific problem, and as a real criminal threat, the phenomenon), functional (main directions and measures of strategic criminological influence both on the determination complex of ethno-religious terrorism and on existing criminal-preventive mechanisms) and structural (multilevel organization, network communications, including with the involvement of institutions of social memory).

It has allocated, described and explained goals, principles, as well as strategic directions, measures, tactical tasks to counter ethnoreligious terrorism, integration ties in the mechanism of anti-terrorist activities, and its provision.

Keywords: *ethnoreligious terrorism, mechanism, strategy, counteraction, goals, principles, directions, measures, tasks.*

* * *

УДК 343.353

Хашев В.Г.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ЗА ДІЯННЯ, ВЧИНЕНІ У СТАНІ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Досліджено поняття „службова необхідність”, визначено її місце серед обставин, що виключають злочинність діяння, співвідношення з „крайньою необхідністю” та розроблено на основі цього рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства України. Констатовано, що хоча „службова необхідність” і має багато спільних рис із „крайньою необхідністю”, проте є самостійною обставиною, що виключає злочинність діяння, оскільки має дещо іншу правову природу, а також свою специфіку діяння і суб’єкт.

Ключові слова: *крайня необхідність, службова необхідність, службова особа.*

© Хашев В.Г., 2017